

פניני תרגום יונתן

חידושים ופנינים בפרשנות המקרא מתרגום יונתן בן עוזיאל

גיליון מספר: 184

פרשת בהר - בחוקתי

וציותי את ברכתי - ברכה זו אינה בצומח, שכבר הבטיח (פסוק יט) ונתנה הארץ פריה שהוא גבול שגבל ה' בכוחה. אלא שמבטיח ברכת התבואה, ככד קמח הצרפית (מלכים א' יז, יד) וכשמן אשת עובדיה (מלכים ב' ד, ה). והוא שדקדק לומר 'עשת את התבואה' פירוש, הברכה שיצו ה' תעשה ריבוי בתבואה, כדי שתספיק לשלוש שנים, הגם שהארץ תוציא צמחה כמדי שנה בשנה"...

מבואר בדבריו שאמנם הארץ תוציא צמחה כמדי שנה בשנה ולא יתרבה כמות התבואה בגידול, אך תתרבה התבואה לאחר שגדלה וככד קמח הצרפית ושמן אשת עובדיה.

אולם ת"י מבאר זאת באופן שונה:

ואפקיד ית ברכתי לבון, מן אוצרי טבין דבשמי שכינתי בשתא שתייתא, ותעביד ית עללתא דתספוק לתלת שנין:

[וציותי את ברכתי לכם, מאוצרות טובים אשר בשמי שכינתי בשנה הששית, ותעשה את התבואה שתספיק לשלוש שנים]

ת"י מבאר שציווי הברכה הוא על אוצרות השמים, שיצווה עליהם ה' שיפתחו, והיינו שירדו גשמים מרובים בכמות גדולה שתגרום לארץ להצמיח כמות כזו שתספיק לשלוש השנים.¹

דבר זה משתמע מלשון הת"י: 'אוצרות טובים' - שהוא לכאן עפ"י לשון הכתוב (דברים כח, יב) "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים, לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך".

וציותי את ברכתי לכם בשנה

הששית • מהו לשון הציווי שנאמרה כאן?

את מי מצווה ה' על הברכה?

(ויקרא כה, כא) וציותי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים:

מהו לשון הציווי האמורה בענין זה? ובאיזה אופן תבוא ברכת השמיטה על בני ישראל?

בפסוק שקדם למצוות השמיטה נאמר (לעיל יט): "ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע", ורש"י (שם) הביא את דברי חז"ל שהאכילה תהיה לשובע, מחמת שהמזון יתברך אף בתוך המעיים.

ובספורנו הרחיב זאת:

שיהיו הפירות רבי המזון, כענין שהיה בעומר שהיה מספיק לגדול כמו לקטן. כאמרם ז"ל: 'אכל קמעא ומתברך בתוך מעיו'. ויספיקו פירות הששית גם לשביעית.

לאור זאת יש מקום להבין בדרך זו אף את הנאמר בפסוק דידן: 'וציותי את ברכתי', שהברכה לג' שנים אינה ברכה על כמות התבואה, שתהא כמות זו מספקת לשלוש השנים. אלא על איכות התבואה, שתהא התבואה באיכות כזאת שאותה הכמות המספקת בדרך כלל לשנה, תשביע למשך שלושת השנים. (אמנם הספורנו גופיה לא ס"ל הכי וכדלהלן).

האור החיים כאן פירש באופן אחר:

1. ודוחק לומר שלעולם סבור ת"י שהברכה תהיה באיכות הפירות, וזה יעשה ע"י מטר מיוחד מאוצרות השמים הגורם להצמחת פירות איכותיים יותר, דלכאן איכות הפרי תלויה באדמה ובגידול ולא בגשמים הנותנים כח באדמה להצמיח.

אומר 'כשתהא שלי הרי היא שלכם', והיינו שכל זמן שהארץ שלי הרי היא שלכם ואין לכם לדאוג על מכירתה.

והדברים אמורים על זמן הגלות בשעה שיגלו בני ישראל מארץ ישראל, ועל כך נאמר שהארץ לא תמכר 'לצמיתות', כמו שמתרגם יונתן 'לצמיתות' - 'לחלוטין'. שאין גלות ישראל מארץ ישראל לעולם, 'כי גרים ותושבים אתם עמדי' - 'ודיו לעבד שיהא כרבו' ובזמן שתהא שלי הרי היא שלכם. - וסופכם לחזור לארץ ישראל.

נֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית • מהו נשך ומהו תרבית

בפשט הכתוב:

(ויקרא כה, לו - לז) אֶל תִּקַּח מֵאֲתוֹ נֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית וְיִרְאֶת מֵאֱלֹהֶיךָ וְחִי אֲחִיךָ עִמָּךְ: (לז) אֶת כֶּסֶף לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְתִרְבִּית לֹא תִתֵּן אֶכְלָךְ:

האם נשך ותרבית הם מושגים שונים? ומה באה התורה ללמדנו בכפילות זו?

רש"י הביא את דברי הגמ' בריש פרק איזהו נשך (ב"מ ס:): הדנה בשאלה זו מהו נשך ומהו תרבית, והתבאר שם שנשך הוא מה שהמלוה נושך מהלוה יותר ממה שנתן לו. ו'תרבית' זה מה שהתרבה ממונו של המלוה על חשבון הלוה.

ומסקנת הגמ' (שם) שמכיון שלא יתכן ציור שבו יש רק את אחד האופנים, כי לעולם כאשר הלוה ננשך - התרבה ממון המלוה. וכן לעולם כאשר מתרבה ממון המלוה - ננשך הלוה. לכן הסיקה הגמ' שאין מדובר כאן בשני מושגים שונים, אלא מדובר באותו איסור ריבית שהתורה כפלה אותו בשני איסורים, 'כדי לעבור עליו בשני לאוין'.

בת"י ישנו חידוש בנושא זה:

עמי בית ישראל, לא תיסבון מניה לא שעדין ולא דיביין ותדחל מאלהיך ויתפרנס אחיך עמך: (לז) עמי בני ישראל ית כספיכון לא תתנון ליה בשעדין ודיביין לא תתנון עבדיכון:

[עמי בית ישראל לא תקחו ממנו לא שעדים ולא רבית, ויראת מאלוקיך, ויתפרנס אחיך עמך. (לז) עמי בני ישראל את כספיהם לא תתנו לו בשעדים וברבית לא תתן מזונך]

מבואר בת"י שפירש את המילה 'נשך' - 'שערים', והיה מקום להבין שכוונת דבריו לאיסור 'פסיקה' המבואר בגמ' (ב"מ סב:)

הרי שאופן ברכת התבואה לשלוש שנים יהיה באמצעות הגשמים, שיפתחו האוצרות הטובים שבשמים, ותצמח בארץ תבואה בכמות שתספיק לשלוש שנים. ולמדנו שהציווי יהיה על אוצרות השמים שיתנו ברכה בארץ.

בדרך זו מצינו שפירש גם הספורנו (כה, כא), את הבסיס לשאלת 'מה נאכל בשנה השביעית', שהשאלה באה מכיון שהכמות לא נראית לעינינו ואיננו מספיק בטוחים שהמעט יספיק באיכותו. וההבטחה היא שהאדמה תעשה את התבואה בכמות המספקת והנראית לעין. וז"ל:

וכאשר יסופק זה אצלכם ולא תבטחו שיהיה המעט מספיק באיכותו, ועשת את התבואה באופן שתשבע עין מראות ותראו שיספיק הכמות.

וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכַר לְצִמְתוֹת • על איזה

מכירה מדבר הפסוק? מכירת הארץ עצמה, או מכירת קרקעות הארץ?

(ויקרא כה, כג) וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכַר לְצִמְתוֹת כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשְׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי:

מה הפירוש 'והארץ לא תמכר לצמיתות'?

רש"י פירש בשם התו"כ, שהפסוק מדבר על חזרת השדות ביובל, ובא הכתוב ליתן לאו ללוקח הכובש את הקרקע ואינו מחזירה ביובל. וזהו שאמרה התורה: 'כי לי הארץ', - אל תרע עינך להחזיר את השדה, כי גם בשעה שהיתה ברשותך אינה שלך אלא שלי.

ת"י הוסיף דבר נוסף:

וארעא דישראל לא תזדבן לחלוטין ארום דילי ארעא. ארום דיידין ותזבון אתון עמי: [וארץ ישראל לא תמכר לחלוטין, כי לי הארץ. כי גרים ותושבים אתם עמי]

בפסוק נאמר 'והארץ', ת"י מוסיף 'וארעא דישראל'. מהוספה זו דקדק הגאון רבי אהרן כהן זצ"ל בספרו 'בית אהרן', שכוונת ת"י לפרש את הפסוק בשונה מדברי רש"י, ולפירושו הפסוק מדבר על 'מכירת הארץ עצמה' שהארץ לא תימכר לצמיתות לאומה אחרת, ולא על מכירת הקרקעות הנעשית בתוך הארץ. וכמו שאיתא בתו"כ על סוף הפסוק:

כי גרים ותושבים אתם עמדי - דיו לעבד שיהא כרבו, כשתהא שלי הרי היא שלכם.

מהתו"כ משמע שהפסוק מדבר על כלליות הארץ, ועל כך

סיבות שונות לעבדות בני ישראל, סיבה אחת מצד הקב"ה, וסיבה אחת מצד בני ישראל. 'כי לי בני ישראל עבדים' - היא סיבה מצד הקב"ה, שבנ"י עבדים משום 'שמעיקרם קדושים הם מבטן ומהריון בשורש נפשותם, הגם שלא היה מוציאם ממצרים'. ו'עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים' - היא סיבה מצד בני ישראל, 'המוכרח להם, ומחייב להתייחס להם שם עבדות - מחמת שה' גאל אותם ממצרים'.

בדרך דומה דקדק ה'בית אהרן' בדברי ת"י ביאור נוסף לשאלה זו:

אָרום דילי הינון בני ישראל, משתעבדון לאודותי, עבדי הינון דאפיקית יתהון פריקין מארעא דמצרים אָנא הוא יי אלהבון:

[כי לי הם בני ישראל משועבדים לתורת, עבדי הם שהוצאתי אותם גאולים מארץ מצרים, אני הוא ה' אלקיכם]

בהוספת ת"י 'משתעבדון לאורתי' נראה שבא לומר, שבני ישראל עבדים לה' מב' סיבות, סיבה אחת עוד קודם יציאת מצרים, מחמת שהם השתעבדו לתורת. וזה היה במצוות שעשו בני ישראל טרם יציאתם, והם פסח ומילה, שמהותם היא קבלת עבדות ה'.

הפסח - שתוכנו שחיטת אלהי מצרים לעיניהם - משכו ידיכם מעבודה זרה, ההתנתקות מאלהי הנכר בדרך של מסירות נפש כי כך ציוה האדון ה'.

והמילה, שהיא הביטוי ל'ברית' שתוכנה של הברית הוא קבלת עבדות ה'², המבוטאת במילה החיצונית. וכלשון הספורנו: (בראשית יז, יא) "לאות ברית - זכרון תמידי ללכת בדרכיו בהיותו כחותם האדון בעבדו".

וזוהו שאמרו בגמ' (קידושין כב:): "דלת ומזוזה שהיו עדים בשעה שפסחתי ואמרתי כי לי בני עבדים" כלומר **שהשתעבדו לי בקיום מצוות אלו**, וזהו המכוון בדברי ת"י: 'משתעבדין לאורתי'.

וסיבה נוספת לעבדות, היא - 'עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים' שביציאת מצרים קנה אותנו ה' להיות לו לעבדים במה שהוציאנו לחרות.

שגם בדרך מקח וממכר אסור לפסוק בזמן הזול שישלם הלוקח למוכר כשער העתידי - העלול להתייקר, כתמורה להקדמת חפצי המקח. ואולם בגמ' מבואר שדבר זה אסור רק מדרבנן ולא מסתבר לומר שלדעת ת"י הוא מדאורייתא. ויותר מסתבר שכוונתו למש"כ הרמב"ן (ויקרא כה, לו) בביאור שאלה זו:

ולפי פשוטו נראה בעיני כי הנשך הוא שילוני מנה ליתן לו ברביתו חמשת שקלים בכל שנה. ויקרא כן בעבור כי אחריתו כנחש ישך שמבצבץ ועולה. התרבות הוא שילוני עד זמן פלוני ואז יפרענו ויתן לו רבית חמשה שקלים, ואין בו רבית אחר הזמן ההוא, כי זה איננו נושך שלא יעלה יותר מן הסך ההוא, אבל הוא רבית. ולכך אמר (בפסוק הבא) 'את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך', כי המנהג להלוות את הכסף בנשך, בכל שנה יתן כך, והאוכל ילונו עד הקציר, ואז יפרענו מגרנו בתוספת קצוב.

הרי שנשך פירושו - הלוואה עם ריבית המתרבה לפי משך זמן ההלוואה, והיא הדומה לנחש המבצבץ ועולה וכך גם הריבית תופחת וגדלה. ואילו תרבות זו הלוואה בריבית הקצובה מראש ואינה משתנה לפי משך זמן ההלוואה. והוצרכה התורה לאסור שני אופנים אלו, שהאופן השני קל מן הראשון ובכל זאת הוא אסור. ואולי זה המכוון בלשונו של ת"י 'שערי' היינו ריבית המשתנה לפי משך זמן ההלוואה, ואילו 'רביין' היא הלוואה בריבית קצובה מראש.

כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדִי הֵם ♦ מה ביאור הכפילות עבדים - ועבדי?

(ויקרא כה, נה) **כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדִי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:**

מדוע לא נכתב 'כי לי בני ישראל עבדים, אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים'? מה נוסף בחזרה שוב על ענין העבדות - 'עבדי הם'?

האור החיים (כאן) עמד על שאלה זו ויישב שמבואר כאן שני

2. דהנה הברית שכרת ה' עם אברהם אבינו כללה הבטחות רבות מצד הקב"ה לאברהם - אך מצידו של אברהם לא נדרש דבר מלבד מעשה המילה - 'המול לכם כל זכר'. ויש כאן פליאה היכן היא הברית? הלא ברית היא הסכם בין שני צדדים, והמילה אינה הברית עצמה, אלא היא החותם החיצוני המסמל את הברית - וכלשון הכתוב 'אות ברית', ושמירת התורה והמצוות לא נדרשה בברית מילה, כמבואר ברמב"ם (פ"ג ממילה ה"ט) שמתעם זה גדולה מילה שנכרתו עליה י"ג בריתות שכל התורה כולה נכרתו עליה ג' בריתות, ואילו ברית מילה שאינה כוללת אלא את הברית עצמה ניתנה בי"ג בריתות. ומבואר בספורנו (בראשית יז, יא) שהמילה היא כחותם האדון בעבדו, וכנ"ל שהצד של אברהם ובנ"י בברית מילה הוא קבלת עול העבדות עוד לפני קבלת התורה והמצוות, וזה מה שנרמז ב'כי לי בני ישראל עבדים' שנעשו עבדים טרם יציאתם ממצרים. יסוד זה מדויק גם בת"י בפרשת מילה ואכמ"ל.

וְאֵבֶן מִשְׁכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאֶרְצְכֶם •

מהי אבן משכית? וממה ריצפו את ריצפת

העזרה?

(ויקרא כו, א) לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִם וּפְסָל וּמִצֵּבָה
לֹא תִקְיֻמוּ לָכֶם וְאֵבֶן מִשְׁכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאֶרְצְכֶם
לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:

מהי אבן משכית? ומה טעם איסורה? והיכן מותר לשים
אבן משכית?

רש"י מפרש שמשכית מלשון כיסוי, - אבן כיסוי המחפה
את הרצפה. ולפירושו גם כאשר משתחוים לה, נאסר
להשתחוות בפישוט ידים ורגלים, על כל ריצפת אבנים
ואפילו אם אינה מצוירת. ורק בבית המקדש ניתן להשתחוות
לה' על רצפת אבנים.

אולם רוב המפרשים³ העמידו את הפסוק באבן מצוירת
וכלשון הרשב"ם: "אבן רואה שיש בה צלמים וציורים
להסתכל בהם".

גם ת"י העמיד את הפסוק באבן מצוירת. והוסיף בזה כמה
חידושים:

לֹא תַעֲבֹדוּן לְכוֹן טַעֲוֹן. וְצִילְמִין וְקַמָּתִין מְטוּל סְגוּדָא
לֹא תִקְוֻמוּן לְכוֹן. וְאֵבֶן מִצִּייר לֹא תִתְּנוּן בְּאֶרְצְכוֹן לְמִגְחֹן
עָלֶיהָ, בְּרֵם סְטִיין חֲקִיק בְּצִיורֵין וְדִיוקְנֵין תְּשׁוּוֹן בְּאֶרְעִית
מְקַדְשִׁיכוֹן וְלֹא לְמַסְגֹּד לָהּ, אֲרוֹם אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכוֹן:

[לא תעשו לכם אלילים. ופסלים ומצבות בשביל
להשתחוות - לא תקימו לכם. ואבן מצוירת לא תתנו
בארצכם להשתחוות עליה. אולם רצפה חקוקה בציורין
ודמויות תעשו בקרקע מקדשיכם ולא להשתחוות לה, כי
אני ה' אלקיכם]

מבואר בדבריו שאכן תירגם את אבן משכית - 'אבן מצוירת',

וכמפרשים הנ"ל והיינו שנאסר להשתחוות רק על אבן
מצוירת. אולם למדנו מדבריו עוד כמה חידושים בענינים
אחרים:

גם כריעה שאינה בפישוט ידים ורגלים נאסרה באבן מצוירת

א. בלשונו מדוקדק שתרגם את המילים 'להשתחוות עליה'
- 'למגחן עליה'. כלומר שסבור שאיסור השתחויה כולל
בתוכו גם אופן של כריעה ולא רק השתחויה בפישוט ידים
ורגלים. דבגמ' (עיין תוס' מגילה כב: ד"ה ואב"א) איתא שהכריעה
אסורה מדרבנן, ורק השתחויה בפישוט ידים ורגלים אסורה
מדאורייתא, אולם משמע בת"י שאף אופן של גחינה אסורה
מדאורייתא.

רצפת בית המקדש היתה מאבנים מצוירות

ב. בהמשך דברי ת"י מבואר שאיסור אבן משכית הוא רק
ב'ארצכם', אך בבית המקדש עושים אבן חקוקה בציורים
ודיוקנים, אלא שאין להשתחוות לה - לאבן, אלא להשתחוות
עליה לה'.

מדברים אלו למדנו שלדעתו רצפת המקדש היתה עשויה
מאבן מצוירת, ואכן מצינו שבבית ראשון היתה רצפת ההיכל
מצוירת בציורים (ראה הערה⁵). אך לכאורה כוונת ת"י לרצפת
העזרה ששם הוא מקום ההשתחויה. ועל רצפת העזרה
מצאנו במקורות שהיתה משיש, (רש"י שבת יט: ופסחים סד.) אך
לא מצאנו שהיתה מצוירת.

אכן ברמב"ם בהלכות בית הבחירה (פ"א ה"י) כתב: "וּמִרְצָפִין
אֶת כָּל הָעֶזְרָה בְּאֲבָנִים יְקָרוֹת", ולא פירש מה הם 'יקרות'.
והנה ברמב"ם שם (בתחילת הפרק, הביא את דברי הפסוק במלכים א)
פ"ה לא) "אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית" ובפירוש
המילה 'יקרות' שנאמר בפסוק מצינו כמה פירושים, רש"י
פירש 'אבנים כבדות', ועיין ברד"ק שם שיקרות מתפרש
כאבנים חתוכות. או כאבנים משובחות שהגיעו ממחצב
מיוחד⁶.

3. כ"כ האב"ע והדעת זקנים, ובאונקלוס כתב "וְאֵבֶן סְגִידָא לֹא תִתְּנוּן בְּאֶרְצְכוֹן לְמַסְגֹּד עָלֶיהָ אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכוֹן". ויל"ע מהי 'אבן סגדא' - אבן שנועדה להשתחויה
ויתכן שכוונתו אבן מצוירת שכן היה דרכם להשתחוות על אבנים מצוירות.

4. וכן ברמב"ם פ"ו מהלכות עכו"ם הלכה ו' והלכה ח'. מבואר שהמשתחויה לא בפישוט ידים ורגלים אינו לוקה אלא מכת מרדות.
5. עצם המושג של רצפה מצוירת במקדש מפורש בפסוק שכן היה ברצפת ההיכל בבית ראשון. וכך נאמר בדברי הימים (ב' ג, ה) שכאשר בנה שלמה המלך את
הבית חפה את קרקעיתו בעצי ברושים. ועל העצים חפה זהב. ועל הזהב העלה ציורי תמר ושרשרות. הרי שבבית ראשון היתה רצפת ההיכל מצוירת, אלא ששם
לא היה זה אבן מצוירת אלא עץ מחופה זהב.

והיה מקו"ל שאף בבית שני שרצפת ההיכל היתה משיש (כמבואר ברע"ב סוטה פ"ב מ"ב) עשו את הציורים על אבן השיש. אלא שדוחק לבאר בזה את דברי ת"י ולומר
שכוונתו לרצפת ההיכל, משום שמקום ההשתחויה הוא בעזרה ולא בהיכל, כפי שהיה בעבודת יום הכיפורים.

6. וכן מצינו בדברי הימים ששלמה שיקע במשבצות הזהב של קירות ההיכל אבנים יקרות לנוי ופאר וכלשון הפסוק (דה"י ב' ג, ו) "וַיִּצַף אֶת הַבַּיִת אֲבָן יְקָרָה
לְתַפְאֶרֶת". עיין במפרשים שם.

עבודה שם בלתי לה' לבדו, אין שם מקום לחשד.

וכתב המנחת חינוך (מצוה שמט א) שהנפק"מ בין ב' הטעמים היא, האם איסור זה הוא אביזריהו דע"ז ויש עליו יהרג ואל יעבור, או שהוא רק איסור לעשות כדוגמת בית המקדש ואין בזה יהרג ואל יעבור.⁸

מדברי ת"י שפירש את הפסוק רק באבן מצוירת, וסיים בהוספה על בית המקדש, יותר מסתבר⁹ שנקט כדעת רש"י ששורש האיסור הוא לעשות כדוגמת בית המקדש ולכן נאסר להשתחוות על אבן מצוירת כי כך היה בבית המקדש.

אֶת שַׁבְּתִיתִי תִשְׁמְרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִירָאוּ

♦ האם יש שייכות בין השבת למקדש או

שבפסוק נאמרו שני דינים שונים?

(ויקרא כו, ב) אֶת שַׁבְּתִיתִי תִשְׁמְרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִירָאוּ

אֲנִי יי:

על איזה שבת מדבר הפסוק? ומהו ה'מקדש' האמור בפסוק?

בפירוש פסוק זה נחלקו המפרשים, יש שפירשו שהשבת האמורה בפסוק, היא 'שבת הארץ' - שנת השמיטה, שהוזכרה בפרשה זו. ועליה נצטוונו שוב בפסוק זה לשומרה. (כך כתבו האב"ע, החזקוני בשם תרגום ירושלמי. והאור החיים בפירושו הב'). ולדבריהם פירשו אף את סוף הפסוק, 'ומקדשי תיראו' כהמשך לתחילת הפסוק 'את שבתתי תשמרו', ונחלקו במה מתפרש הקשר ביניהם:

האב"ע והחזקוני פירשו ש'מקדשי תיראו' הכוונה לשנת היובל, שהיא השנה שנקרת 'קדש', - 'קדש תהיה לכם'. ולדבריהם ישנה שייכות בין 'שבתתי תשמרו' האמור על השביעית, ל'מקדשי תיראו' האמור על היובל, ששניהם

ואם ננקוט ברמב"ם כמו הפשטות שכוונתו לאבנים **משוכחות** - אבנים טובות שערך רב, יתכן שסבור כדברי ת"י שהאבנים היו מצוירות ועל כן היו יקרות, והטעם שאבנים מצוירות הם יקרות מבואר ברמב"ם בסה"מ (ל"ת יב) שעשיית האבן המצוירת היתה 'מלאכה מחוכמה', ומסתמא מלאכה זו ייקרה את מחיר האבנים.

נקודה זו המובאת בת"י נאמרה גם בתו"כ: (בהר קה הובא במגילה כב:)

ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה - בארצכם אי אתה משתחוה, אבל אתה משתחוה על אבנים של בית המקדש.

דעת ת"י במחלוקת הראשונים בשורש האיסור

של אבן משכית

ג. הנה נחלקו הראשונים בשורש האיסור של אבן משכית, רש"י (מגילה כב: כ'):

לא אסרה תורה בפסוק זה אלא שלא יעשו רצפת אבנים בבית הכנסת דוגמת של מקדש.

כלומר שאיסור זה יסודו, לא לעשות רצפה כדוגמת בית המקדש, וכמו שאסור לעשות בנין כדוגמת בית המקדש, או כלים הדומים לכלי המקדש. ולצד זה הרי שסיבת האיסור נובעת ממה שכך היתה המציאות בבית המקדש, והסיבה שכך עשו בבית המקדש היא משום נוי. ומשום שדבר זה התייחד בבית המקדש, נאסר להשתחוות בכל מקום אחר על אבן מצוירת.

מאידך בדעת זקנים (כאן) מבואר ששורש האיסור הוא מחמת החשד, שהמשתחוה על רצפת האבנים המצוירות נראה כמשתחוה לצורה שע"ג האבן, וכ"כ החינוך⁷ (מצוה שמט).

ולדעה זו הטעם שבבית המקדש הותר לעשות אבן מצוירת, משום ששם אין חשד, וכלשון החינוך (מצוה שמט):

ומפני שהבית הקדוש נבחר לעבודת השם ברוך הוא. ומפורסם לכל העולם כשמש בחצי השמים, שאין

7. גם הרמב"ם הלך בסגנון זה שהאיסור אינו כדעת רש"י משום דוגמת בית המקדש, אך גם לא כהדעת זקנים מפני החשד, אלא שורש האיסור הוא להידמות לע"ז, וכך כתב הרמב"ם: (סה"מ ל"ת יב) "שהזהירנו מעשות אבן מוכנת להשתחוות עליה אפילו היה זה לאל יתברך, וגם כן שלא יתדמה לע"ז כי כן עושין אבן מצוירת במלאכה מחוכמת לפני הצלם וישתחוו עליה לאותו צלם".

ועיין בחינוך (מצוה שמט) שהתפלל על שיטת הרמב"ם שלטעמו כל שכן שהיה ראוי להרחיק את האבן המצוירת ממקום המקדש שלא לפגל מחשבת המשתחוה לשם בזכרו אותם.

עוד צ"ב בדעת הרמב"ם שבהלכות עכו"ם (פ"ו ה"ו) וכן בהלכות תפילה נראה שהאיסור להשתחוות על רצפת אבנים הוא לאו דווקא באבנים מצוירות, וצ"ב כיצד זה עולה בקנה אחד עם דבריו שכתב בסה"מ.

8. עיי"ש שהביא עוד נפ"מ האם מותר לרצף את רצפת הר הבית, שאם הטעם הוא מחמת החשד אף בהר הבית 'גלוי כשמש שאין עובדין אלא להשי"ת לבדו'. אך אם האיסור הוא לעשות כדוגמת בית המקדש אין מקום להתיר זאת בהר הבית אלא אך ורק בעזרה עצמה.

9. אמנם יתכן שסבר שהוא משום לתא דע"ז ודווקא באופן של אבן מצוירת נאסר כי רק כך עשו העובדי כוכבים.

ענין משותף להם - עזיבת הבעלות לצורך ההכרה ב'כי לי הארץ'.

גם באור החיים (בפירושו הב') ביאר ש'ומקדשי תיראו' הוא ההמשך ל'שבתתי תשמרו', ולדבריו הפסוק מזהיר על שמירת השמיטה, שבעוון ביטולה נחרב המקדש, וזהו 'ומקדשי תיראו' - השמרו מלהחריב את ביהמ"ק, באמצעות חילול השמיטה.

בת"י נראה שסבור שאין שייכות בין ב' החלקים של הפסוק:

יְתִי יוֹמֵי שְׁבִיָּא דִּילִי תִטְרוֹן, וְלִבִּית מוֹקְדָּשִׁי תִהוֹן אֲזִלִּין
בְּדַחֲלִיתִי אֲנֵא יְיָ
[את ימי השבת שלי תשמרו, ולבית מקדשי תהיו הולכים
ביראתי, אני ה']

ממה שתרגם ת"י את 'שבתתי' - 'שביא', ולא בלשון שמיטה כדרכו בכל הפרשה, ניכר שלדעתו הפסוק מדבר על שבת

קודש. (וכ"כ רש"י¹⁰ רמב"ן, דעת זקנים, ספורנו, ואור החיים בפירושו הראשון. ועיין בגמ' יבמות ו.) וכן את 'ומקדשי תיראו' תירגם על מצוות מורא המקדש, (וכ"כ תרגום אונקלוס, והרמב"ן) ולדבריו נראה שבפשט הכתוב אין שייכות בין ב' החלקים של הפסוק, ונאמרו כאן ב' מצוות שונות¹¹.

בת"י מדוקדק ש'מקדשי תיראו' אמור על פרט מסוים במצוות מורא מקדש והוא 'ההליכה' לבית המקדש. ולכאור' כוונתו לדברי המשנה (ברכות נד.) "ולא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו, ובפונדתו, ובאבק שעל רגליו, ולא יעשנו קפנדריא". (ולכאורה משמע דהו דאורייתא, אא"כ נימא דאסמכיה אקרא).

ומה שנקט לשון 'בדחלתי' - תהיו הולכים ביראתי, ולא אמר 'ביראה', הוא לרמז על מה שאמרו חז"ל (תו"כ ויקרא יט, ל): "לא מן המקדש אתה ירא אלא ממי שפקד על המקדש".

10. שכתב 'מכאן שאין בנין ביהמ"ק דוחה שבת', הרי שהפסוק מדבר על שבת. (והוא עפ"י הגמ' ביבמות שם)
11. עיין ברמב"ן בסוף דבריו, שפסוק זה הזהיר את העבד הנמכר לעכו"ם על שמירת המצוות, ויש כאן רמז שכל המצוות בכלל שבת ומקדש, עיי"ש.

פרשת בחוקתי

האדם בהם בהשתדלות עסקי חיו, וההתנהג בהם
יִקְרָא הַלִּיכָה כְּאִמְרוֹ (לעיל יח, ג) 'ובחוקתיים לא
תלכו'...

**וְנָתַתִּי גִשְׁמִיכֶם בְּעֵתָם • האם 'בעתם'
הוא בזמן הטוב לתבואה או בזמן הנוח לבני
אדם?**

**(ויקרא כו, ד) וְנָתַתִּי גִשְׁמִיכֶם בְּעֵתָם וְנָתַנָּה הָאֲדָרָץ
יְבֹולָה וְעֵץ הַשִּׁדְחָה יִתֵּן פְּרִיֹו:**

מתי הוא 'עת הגשמים' האמור בפסוק?

רש"י הביא את דברי חז"ל שזמן זה הוא בשעה שאין דרך בני
אדם לצאת - בלילי שבתות.
אולם ת"י מפרש זאת באופן שונה:

וְאֵתָּן מִטְרָא דְאַרְעֵכֶון בְּעֵידֵנְכֶון בְּכִיר וְלִקִּישׁ, וְתֵתָן
אַרְעָא פִּירִי עֲלִלְתָּהּ וְאֵילָן דְאַנְפִּי בְרָא יִצְלַח בְּפִירֹו:

[ונתתי גשמי ארצכם בעתכם יורה ומלקוש, ונתנה הארץ
יכולה, ועץ שעל פני חוצות יצליח בפיריו]

מבואר בת"י ש'בעתו' היינו שהגשמים ירדו בזמנם - בכיר
ולקיש', וכפי שמתרגם את הפסוק (דברים יא, יד): 'ונתתי מטר
ארצכם בעתו יורה ומלקוש', - בכיר במרחשון ולקיש בניסן.
וברש"י שם ביאר מהי הברכה שירדו הגשמים בזמנים אלו:

יורה - היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה, שמורה

**אם בְּחֻקֵּי תִלְכוּ • מהם החוקים
האמורים בפסוק זה? עמלות בתורה, או
המצוות שאין בהם טעם?**

**(ויקרא כו, ג) אִם בְּחֻקֵּי תִלְכוּ וְאֵת מִצְוֹתֵי תִשְׁמְרוּ
וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם:**

מה הפירוש 'אם בחוקתי תלכו'?

רש"י הביא מהתו"כ שהוכיח מהמשך הפסוק המדבר על
שמירת המצוות - 'ואת מצוותי תשמרו', שהלשון שנאמרה
בתחילת הפסוק - 'אם בחוקתי תלכו', אינה מורה על שמירת
התורה, אלא באה לצוות על עמל התורה - 'שתהיו עמלים
בתורה'.

אולם ת"י פירש זאת באופן א":

אִין בְּקִימִי אֹדִייתִי תִהְבֶּון, וְיֵת סְדְרֵי דִינֵי תִנְטְרוֹן
וְתַעְבְּדוֹן וְתַהוֹן:

[אם בחוקי תורתו תלכו, ואת סדרי משפטי תשמרו
ועשיתם אותם]

הרי שלדעת ת"י - 'בחוקתי', הם 'חוקי התורה' אשר אומות
העולם משיבין עליהם שאין בהם טעם¹², ואילו המשך
הפסוק 'ואת מצוותי תשמרו' מדבר על יתר מצוות התורה.

ההדגשה הטמונה בציווי המיוחד על החוקים, נועדה ללמדנו
על החובה ללכת בדרכי ה' גם במצוות אלו שטעמם נסתר
ממנו¹³.

כדברי ת"י מבואר גם בספורנו:

אם בחוקתי תלכו - חוקות הם גזרות מלך שינהג

12. כדברי חז"ל שהובאו ברש"י על הפסוק (בראשית כו, ה): "וישמור משמרת מצותי חוקתי ותורת". וברש"י 'חוקתי' - דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם, כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז, שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך וחוקותיו על עבדיו.
13. מחלוקת זו חוזרת על עצמה גם לקמן (ויקרא כו, יד) בתחילת פרשת הקללות, שם נאמר: "וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה". רש"י לשיטתו פירש, שלא תשמעו לי להיות עמלים בתורה. ות"י מתרגם: "לְאֹלְפֹן מֵאֲלָפִי אֹרְיִיתָא" - לתלמוד מלמדי תורת. והיינו לדרשות חז"ל שאינם מפורשות בתורה, והפסוק בא ללמדנו שהקללות באות גם על ביטול המצוות שדרשום חז"ל. לשיטתו כאן שאין הלשון 'בחוקתי' מתפרש על עמלות בתורה. גם בפסוק שלאחריו - 'ואם בחוקתי תמאסו' מתרגם יונתן על מאיסת 'חוקי התורה'.

את הארץ ואת הזרעים (תענית ו): **ומלקוש**. רביעה היורדת סמוך לקציר, למלאות התבואה בקשיה (שם).

כדברי ת"י מבואר אף ברמב"ן כאן, ובדבריו מוסיף הסבר, מדוע נאמרה ברכה זו ראשונה מכל הברכות:

הקדים דבר הגשמים כי בבואם בעתם כאשר יאות יהיה האויר זך וטוב, והמעינות והנהרות טובים ויהיה זה סיבת בריאות לגופים והפירות כולם ירבו ויתברכו בהן כאשר יאמר 'ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פרי'. והנה עם זה לא יחלה האדם ולא יהיה בהם משכלה ועקרה ובבהמתם וימלאו ימיהם, כי בהיות הגופים גדולים ובריאיים יתקיימו כימי האדם, והנה היא גדולה שבברכות.

וְהִשְׁבֵּתִי חַיָּה רְעָה מִן הָאָרֶץ • האם יסורו החיות הרעות כליל, או שיתקיימו כבתחילה אך לא יזיקו?

(ויקרא כו, ו) וְנָתַתִּי שְׁלוֹם בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאִין מִחֲרִיד וְהִשְׁבֵּתִי חַיָּה רְעָה מִן הָאָרֶץ וְחָרֵב לֹא תֵעָבֵר בָּאֲרָצְכֶם:

מהו 'והשבתי חיה רעה מן הארץ'? והאם ייעלמו החיות הרעות כליל?

אונקלוס תירגם כפשוטו: "ואבטל חיתא בשתא מן ארעא", ונראה שסבור שיבטלו החיות כליל.

אולם ת"י מפרש באופן א':

וְאִתְּנָן שְׁלָמָא בָּאֲרָעָא דְיִשְׂרָאֵל, וְתִשְׁדּוֹן וְלִית דְּמָנִיד. וְאִבְטוֹל רְשׁוּת חַיּוֹת בְּרָא מִן אֲרָעָא דְיִשְׂרָאֵל. וְשְׁלוּפִי חָרֵב לֹא יַעֲרִידוֹן בָּאֲרָעָכוֹן:

[ונתתי שלום בארץ ישראל, ושכבתם ואין מחריד. ואבטל ממשלת חית השדה מארץ ישראל. ושלופי חרב לא יעברו בארצכם].

ת"י מבאר שהחיות לא ייעלמו כליל מארץ ישראל, אלא תתבטל 'ממשלת החיות הרעות' והיא הרשות שניתנה להם להזיק ולא יזיקו יותר.

יתכן שדייק דבר זה מהלשון 'וְהִשְׁבֵּתִי', שהוא לשון השבתה, שמשמעותו להשבית פעולת דבר בעוד הדבר עצמו קיים. ולא נאמר 'והסירותי' או 'וגירשתי' שמשמעותו שיסרו החיות הרעות לחלוטין. (נר"כ יהונתן)

בתו"כ הובא שנחלקו בזה רבי יהודה ורבי שמעון, שרבי יהודה סבור שהחיות יעברו מן הארץ, ולר' שמעון ישארו אך לא יזיקו, וכפי שכתב ת"י.

ברמב"ן (כאן) ביאר את מחלוקתם, שנחלקו האם יעברו 'החיות הרעות' מן הארץ, או שתעבור 'רעת החיות', הרמב"ן עצמו מצדד כדעת רבי שמעון וכך כותב:

והוא הנכון כי תהיה ארץ ישראל בעת קיום המצות כאשר היה העולם מתחילתו קודם חטאו של אדם הראשון, אין חיה ורמש ממית אדם וכמו שאמרו: (ברכות לג) 'אין ערוד ממית אלא חטא ממית'. וזה שאמר הכתוב: (ישעיהו יא ח) 'ושעשע יונק על חור פתח', וכן 'ופרה ודוב תרענה ואריה כבקר יאכל תבן'. (שם פסוק ז) כי לא היה הטרף בחיות הרעות רק מפני חטאו של אדם כי נגזר עליו להיות טרף לשניהם, והושם הטרף טבע להם גם לטרוף זו את זו, כידוע כי בטרפם האדם פעם אחת, יוסיפו להיות רעים יותר"...

וְלֹא תַעֲשׂוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה • כיצד ניתן לשמוע את קול ה' לאחר מעמד הר סיני?

(ויקרא כו, יד) וְאִם לֹא תִשְׁמָעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה:

א. בפתיחת הפרשה נאמר 'אם בחוקתי תלכו ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם', ואילו כאן בפתיחת חלק התוכחה נאמר: 'ואם לא תשמעו', מדוע לא נפתח ב'ואם בחוקתי לא תלכו'?

ב. עוד יש להבין מה החילוק בין 'לא תשמעו לי', ל'לא תעשו את כל המצוות האלו', הלא לכאורה דבר אחד הוא?

ג. מה היא שמיעה לה' - האם היא ניתנת לביצוע גם לאחר מעמד הר סיני? הכיצד? במה?

בת"י מתבארים הדברים:

[ואביא עליכם עם שלופי חרב להיפרע ממכם על שבטלתם את בריתי, ונאספתם מהמצור לעריכם ושלחתי דבר בתוכם, ונמסדתם כאשר מתים ביד אויב].

ת"י מפרש שכוונת הכתוב 'והבאתי עליכם חרב' - אינו למיתת חרב, אלא שיצורו עליהם עם שלופי חרב ובעודם במצור - טרם שיהרגו בהם, יבא עליהם דבר, שתכלה בהם ולבסוף ימסרו ביד האויב כשהיו מתים ולא חיים¹⁷.

וְאָפּוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחֲמֶכָּם בְּתַנּוּר אֶחָד • מדוע?

(ויקרא כו, כו) בְּשִׁבְרֵי לֶכֶם מִטָּה לָחֶם וְאָפּוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחֲמֶכָּם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהָשִׁיבוּ לַחֲמֶכָּם בְּמִשְׁקָל וְאָכְלָתָם וְלֹא תִשָּׁבְעוּ:

מהי הסיבה שמחמתה יאפו עשר נשים את לחמם בתנור אחד?

רש"י כתב מחמת מחסור בעצים, שלא יהיו מספיק עצים להסיק את כל התנורים, ולכך יצטרכו להצטמצם עשר נשים בתנור אחד.

ת"י מבאר באופן אחר:

כְּדֵּי אֲתַבּוֹר לְכוֹן חוֹטֵר כָּל סַעְדֵי מִזֻּנָּא. וְיִיאֲפִיין עֶשֶׂר נָשִׁין לַחֲמִיכוֹן בְּתַנּוּרָא חָד מְדָהוּא זְעִיר, וּמְדָדִין וּמְפִלֵּן לְכוֹן כְּדֵּי מִינְפֵל בְּמִתְקָלָא. וְתִכְלִין וְלֹא תִשָּׁבְעוּ:

[כשאשבור לכם מטה כל משען מזון, ויאפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד מפני שהוא קטן, ורודות ומחלקות לכם כאשר הוא נפול במשקל. ותאכלו ולא תשבועו]

ת"י מפרש שיאפו עשר נשים לחמם בתנור אחד 'מדהוא זעיר', והיינו מחמת קטנו, ולכאוף היינו מחמת קטנו של הלחם, אולם ה'פירוש יונתן' ביאר שכוונתו לב' אפשרויות: א. מפאת קוטנו של הלחם יוכלו לאפות עשר נשים עשרה

וְאִם לֹא תִיצְבּוּן לְמִשְׁמַע לְאוֹלָפִן מְאֻלָּפִי אוֹרִייתָא¹⁴ וְלֹא תַעֲבְדוּן מִן רַעוּתִיכוֹן יֵת כָּל פִּיקוּדֵיָא הָאִילָן:

[וְאִם לֹא תֵאָבּוּ לְשִׁמוּעַ לְתַלְמוּד מְלַמְדֵי הַתּוֹרָה, וְלֹא תַעֲשׂוּ מִרְצוֹנְכֶם אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה]

הנה לת"י ברור שהלימוד ממלמדי התורה הוא השמיעה בקול ה' לאחר שנתנה תורה בזמנו של משה - משה שמע מפי ה', וישראל שמעו ממשה, ולאחר מכן מהזקנים, מהנביאים, מאנשי כנסת הגדולה, ויתר החכמים מורי התורה שקמו אחריהם. שכולם משמיעים את 'קול ה'.

וזהו מה שנצטוונו בפסוק זה, לשמוע בקול החכמים שהם 'קול ה' וע"י כן נעשה את המצוות האלה ברצון. ולכך פתח הפסוק את התוכחה בלשון זו, כדי ללמדנו ענין זה¹⁵.

וְנִתְּתָם בְּיַד אוֹיֵב • האם האויב יהרוג בהם או שימסרו בידיו כשהיו כבר מתים?

(ויקרא כו, כה) וְהִבֵּאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב נֶקֶמַת נֶקֶם בְּרִית וְנִאֲסַפְתֶּם אֶל עָרֵיכֶם וְשַׁלַּחְתִּי דָבָר בְּתוֹכְכֶם וְנִתְּתָם בְּיַד אוֹיֵב:

בתחילת הפסוק נאמר 'והבאתי עליכם חרב', ולאחמ"כ נאמר: 'ושלחתי דבר בתוכם', וצ"ב כיצד שייך שינתנו אותם אלו שכבר מתו בחרב או בדבר, ביד אויב?

ברש"י משמע שבא ליישב קושיא זו, ומפרש שעל ידי הדבר ניתנים ביד האויב, לפי שאין מלינים את המת בירושלים ויצאים מהעיר לקוברו, וכשהם מוציאים את המת לקוברו ניתנים המלווים את המת ביד האויב.

ת"י מיאן בפירוש זה, אולי משום שהבין את הפסוק כפשוטו שהפסוק מדבר על אותם האנשים שימותו בחרב או בדבר שינתנו ביד האויב¹⁶, ולכך מפרש באופן שונה:

וְאִייתִי עֲלִיכוֹן עִם שְׁלּוּפֵי חֶרֶב לְמִתְפַּדֵּעַ מִנְכוֹן עַל דְּבִטְלָתוֹן יֵת קְיָיִמִי. וְתִתְּכַנְשׁוּן מִן צִידָא לְקוּדִיכוֹן וְאִיגְרִי מוֹתָנָא בִּיעִיכוֹן, וְתִתְּמַסְרוֹן כְּדֵּי מִיתִין בְּיַד סְנְאִיכוֹן:

14. ראה לעיל על משמעות דברי ת"י אלו, ש'הלא תשמעו לי' היינו לחכמים - מלמדי תורתי.

15. עיין במפרשים שפירשו באופן זה, החזקוני כתב שהפסוק מדבר בביטול עשיית כל המצוות כולם, עד שיבוא מצב שלא יעשו שום מצוה מן המצוות האלה. אולם הספורנו פירש שלא יעשו את כל המצוות, אלא יעשו חלקם - את הנראה בעיניהם בלבד.

16. ואולי מפני שס"ל שקללה זו אינה רק לעיר ירושלים.

17. יל"ע אם הרעה הטמונה בקללה זו היא שעל ידי כן לא יימסרו לקבורה כפי שהיה בהרוגי ביתר ועוד, או שמא הוא טובה בשבילם שלא ימסרו בחייהם ביד האויב וימותו על ידו וצ"ע.

ת"י מוסיף שמשה רבנו התבטא על הסיבות שהביאו לקללה זו: 'כמה קשים הם החטאים ומה מרים אותם חטאים, שגרמו לאבותינו לאכול בשר בניהם ובנותיהם על שלא שמרו מצות התורה'. כלומר העונש הנורא מלמד על חומרת העוונות שגרמו לכך.

יש להסתפק האם את הוספה זו למד ת"י מלשון המקרא, או שהיא מדרש חיצוני. כי הנה בת"י חיסר תרגום למילה 'תאכלו'²⁰, ואולי סבר שמילה זו שהיא לכאורה ייתור, התייתרה ללמדנו דבר זה (כי הלא כבר נאמר בתחילת הפסוק 'ואכלתם' ומדוע נחתם הפסוק שוב ב'תאכלו').

אמנם עדיין צ"ב איך דרשה זו נלמדת ממילה זו. ועוד צ"ב שלא מצינו כדוגמת זה - שנדרש מהפסוק התבטאות של משה רבנו על הפסוק וצ"ע.

בדברי משה רבנו טמונה סיבת עונש חמור זה שהוא מחוץ לגדרי הטבע

את עומק דבריו של משה רבנו ביאר בספר קומץ המנחה למהר"ל צינץ, וכך כתב:

עונש דבר היוצא חוץ לגדרי הטבע, מזה יחוייב שגם החטא לא היה בדרך טבעי (של) 'ויצר לב האדם רע מנעוריו'. ועל פי זה יובן תרגום יונתן פרשת בחוקתי על הפסוק 'ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם תאכלו' שכתב בתרגום וכו'...
כי לסיבת ריבוי חטאתם ופשעיהם לכל חטאתם, מה שהוא יותר מן הטבע של היצר הרע - מה שטבע לב האדם רע מנעוריו, ומגרי יצר הרע אנפשיהו. לכך בא העונש גם כן חוץ לטבע שיתאכזרו על בניהם, כי כח הטומאה שמקנין נפשם, לפי ריבוי כוחות הטומאה מקנין יותר מדות רעות בנפשם מה שאינו מן הראוי כפי הטבע (קומץ המנחה פרשת אמור, הובא בחומש 'מלוא העומר' על פסוק זה).

לחמים (קטנים) בתנור אחד. ב. הלחם היה נשבר ומתפורר בתוך התנור, וזה מחמת קוטנו של התנור, שמרוב קוטנו התפרק הלחם והוצרכו להשיבו במשקל.¹⁸

ונמצא לדבריו שמש"כ ת"י 'מדהוא זעיר' מתפרש לב' פנים, א. על קוטנו של הלחם. ב. על קוטנו של התנור.

בשו"ת יד אליהו (מלובלין סימן כ"ה ד"ה אח"כ) הביא מדברי ת"י אלו הוכחה לנדון הלכתי בהלכות בשר וחלב. מהו שיעורו של 'תנור גדול' הנזכר בהלכות בשר וחלב, שבתנור כזה אין 'ריחא' של המין ההפכי אוסרת¹⁹. ודייק מדברי ת"י שתנור שיכול להכיל רק עשר לחמים הרי שהוא 'תנור קטן' וא"כ מוכח ש'תנור גדול' צריך שיהיה לו יכולת להכיל יותר מעשר לחמים. (וצ"ע מה שיעור הוא זה - כל עוד לא ידענו מה גודל הלחם).

משמע מדבריו שפירש את דברי ת"י שיאפו עשר נשים לחמם בתנור אחד מפאת קטנו של התנור, והיינו שהבין בת"י כרש"י שמכיון שיהיה מחסור בעצים יאלצו להשתמש בתנור קטן היכול להכיל רק עשר לחמים, ולא בתנור גדול היכול להכיל יותר מכך.

וְאֶכְלָתֶם בָּשָׂר בְּנֵיכֶם • מה היתה תגובת משה רבנו לקללה קשה זו?

(ויקרא כו, כט) וְאֶכְלָתֶם בָּשָׂר בְּנֵיכֶם וּבָשָׂר בְּנֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ:

בת"י על פסוק זה מוסיף דבר מעניין:

וְתִיכְלוּן בָּשָׂר בְּנִיכוֹן וּבָשָׂר בְּנֹתִיכוֹן. אָמַר מֹשֶׁה נִבְיָא בְּמָה קִשְׁיִין הִינֵן חֹבְיָא, וְמָה מְדִידִין אִינֵן חֲטִיָּא, דִּי גִרְמוּ לְאַבְהָתָא לְמִיכַל בָּשָׂר בְּנִיהוֹן וּבְנֹתִיהוֹן, עַל דְּלֹא נָטְרוּ מִצֻּתָא דְּאוֹדִיָּתָא:

[ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם, אמר משה הנביא, כמה קשים הם העוונות, ומה מדים הם החטאים, אשר גרמו לאבות לאכול בשר בניהם ובנותיהם, על שלא שמרו מצוות התורה].

18. לכאורה הטעמים סותרים זה את זה דאם הלחם היה מתפורר קוטנו של התנור, סימן הוא שהתנור לא יכל להכיל כמות זו של לחמים ואם היה להם עצים מדוע לא אפו בתנור גדול? ולכאורה מסתבר שהשתמשו בתנור קטן מחמת החיסרון בעצים וכרש"י. וא"כ א"א לפרש את ב' הפירושים יחדיו.

19. עיין בראשונים פסחים עו:.

20. עצם החיסור הוא דבר שנמצא לעיתים בת"י ולכן לא תמיד ניתן לדייק ממנו.

**וְהִשְׁמוּתִי אֶת מְקַדְשֵׁיכֶם וְלֹא אֶרִיחַ
בְּרִיחַ נִיחָחְכֶם • הָאֵם 'וְהִשְׁמוּתִי' הוּא
מִלְשׁוֹן שְׁמָמָה אוּ מִלְשׁוֹן שַׁעֲמוֹם וּבִהְלָה?**

(וַיִּקְרָא כו, לֹא) וְנָתַתִּי אֶת עֲרִיכֶם חֲרֵבָה וְהִשְׁמוּתִי
אֶת מְקַדְשֵׁיכֶם וְלֹא אֶרִיחַ בְּרִיחַ נִיחָחְכֶם:

מה פירוש הלשון 'והשימותי'?

רש"י פירש מלשון שממה, שהמקדש יהיה שומם מן
הגדודיות - שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות
לבא שם.

ולפירושו יש להבין מהי הקללה הסמוכה 'ולא אריח בריח
ניחוחכם', הלא פשיטא שאם ביהמ"ק יהיה שומם מאדם,
ממילא לא יהיו קרבנות ולא יהיה כלל ריח ניחות. ומלשון
הפסוק 'ולא אריח משמע שיהיה ריח, אך ה' לא יחפוץ
להריחו.

את קושיא זו מיישב המהרי"ל דיסקין זצ"ל (בספרו עה"ת) עפ"י
הגמ' ביומא (לט.) שם נאמר שמאתים שנה לאחר החורבן
עדיין היה ריח הקטורת במקדש. וזהו שנאמר: 'ולא אריח
בריח ניחוחכם' והיינו שה' לא חפץ להריח את ריח הקטורת
שנותר במקדש גם לאחר החורבן.

ת"י מתרגם את הפסוק באופן שונה ולדבריו קושיא זו
מיושבת בפשיטות:

**וְאֵתָן יֵת קֹדְרִיכֹן צְדִיין. וְאַשְׁעִמֶם יֵת מִקְדָּשִׁיכֹן, וְלֹא
אֶקְבֵּל בְּרַעְוָא רִיחַ קֹדְרִבְנִיכֹן.**

**[וְאֵתָן אֶת עֲרִיכֶם חֲרֵבָה, וְהִשְׁמוּתִי²¹ אֶת מְקַדְשֶׁכֶּם, וְלֹא
אֶקְבֵּל בְּרַעְוָן רִיחַ קֹדְרִבְנִיכֶם]**

ת"י מבאר ש'והשימותי' הוא מלשון 'שעמום'. והנה ללשון
שעמום ישנם כמה משמעויות: בטלה, שיגעון, בהלה. אולם
בהקשר של פסוקנו נראה שכוונת ת"י **לבטלה** שבית המקדש
יהיה 'בטל'.

אולם בנו"כ יהונתן ביאר את דברי ת"י שכוונתו ללשון **בהלה**,
שהכהנים העובדים בביהמ"ק יהיו מבוהלים. ולדבריו מיושב
הקושיא לעיל, שאמנם תימשך עבודת הקרבנות אך מכיון

**וְהִכְרַתִּי אֶת חֲמִנִיכֶם • הָאֵם חֲמִנִיכֶם
זֶה שֵׁם שֶׁל עִזִּי אוּ שֶׁכֶּךְ נִקְרָאִים מִנְחָשִׁים
וְקוֹסְמִים?**

(וַיִּקְרָא כו, ל) וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת בְּמוֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת
חֲמִנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת פְּגָרֵיכֶם עַל פְּגָרֵי גִלּוּלֵיכֶם וְגַעְלָה
נַפְשִׁי אֶתְכֶם:

מה הפירוש 'חמניכם'?

רש"י פירש שמדובר כאן בעבודה זרה העומדת על הגגות,
ומשום שהיא עומדת גלויה בחמה נקראת 'חמנים'.

ת"י מפרש זאת באופן שונה:

**וְאִישִׁיזִי יֵת בְּמוֹתִיכֹן. וְאַפְכָר יֵת מִנְחָשִׁיכֹן וְקוֹסְמִיכֹן.
וְאַשְׁוִי יֵת פְּגָרִיכֹן דְּמֵאִין עַל פְּגָרֵי טַעְוֹתִיכֹן. וְתִדְחֵק
מִימְרֵי יֵתְכֹן:**

**[והשמדתי את במותיכם. ואשכור את מנחשיכם
וקוסמיכם. ואשים את פגריכם מושלכים על פגרי גלולים
ותדחיק מאמרי אתכם].**

ת"י מפרש שחמניכם אלו המנחשים והקוסמים, ויתכן שדייק
זאת מהלשון 'והכרתי' שמשמעותה על אדם ולא על הבמות,
שבבמות שייך לשון 'השמדה' כמו שנאמר בתחילת הפסוק
'והשמדתי את במותיכם'.

במלבי"ם (כאן) מחבר את ב' הפירושים, ומבאר שהפסוק
מדבר על המנחשים והקוסמים שניחשו באותם צורות
שהעמידו בראשי הגגות, לפי מהלך החמה והמזלות.

כדברי ת"י מבואר בתו"כ: (בחוקתי פרשה ב)

**והכרתי את חמניכם - אלו הנחשים והקוסמים
שבישראל.**

ביאור מעניין בדרך אחרת, מהו 'חמניכם' מובא במדרש
הביאור (מובא בתו"ש כאן):

**והכרתי את חמניכם - אמרו רבותינו, אלו תלמידי
חכמים, שהן מאירין לישראל כאור החמה, הן
מתמעטין.²¹**

21. פירוש זה מחודש דהנה נאמר בנביא (ישעיה כז, ט) לָכֵן בָּזֹאת יִכְפֹּר עוֹן יַעֲקֹב וְזֶה כָּל פְּרִי הָסֵר חֲטָאתוֹ בְּשׂוּמוֹ כָּל אֲבְנֵי מִזְבֵּחַ כָּאֲבְנֵי גֵר מִנְפָּצוֹת לֹא יִקְמוּ אֲשֶׁרִים
וְחֲמִנִים. ושם החמנים מתפרש על עבודת כוכבים וכדברי המצודות שם שחמנים הוא דמות העשויה לעבודת החמה, ולמדנו שחמנים במקרא הוא דבר שלילי
וצ"ע.

22. כמו 'ותמהון לבב' - דברים כח. כת. ובת"י שם 'וְכָשִׁיעֲמֹת לָבָא'. וברש"י שם פירש "ובתמהון לבב - אוטם הלב".

בשמיטה, על כך נאמר הפסוק השני 'וְהָאָרֶץ תַּעֲזֹב מֵהֶם וְתָרַץ אֶת שַׁבְּתֹתֶיהָ בְּהִשְׁמָהּ מֵהֶם', שהתיקון לזה הוא לא עצם היות בני בגלות, אלא במה שתשבות הארץ בפועל מרצון בני. שע"י שיהיו בני בגלות יתחרטו וישימו אל ליבם 'הלואי ששבתנו בשבתנו בארץ בשמחה וטוב לבב', וזה יהיה נחשב להם כאילו קיימו שנות השמיטה בחיוב.

יסוד זה מדויק מהשוני בתרגום יונתן על פסוקים אלו:

(כו, לד) הָא בְּכֵן תִּרְעִי אֶדְעָא יֵת שְׁנֵי שְׁמִיטָהָ, כָּל יוֹמִין דְּהִיא צְדִיא מְנִכּוֹן, וְאַתּוֹן תִּהְיוּן מִיטְלָטְלִין בְּאַרְעָא בְּעַלִּי דְּבִיכּוֹן. בְּכֵן תִּתְנִיחַ אֶדְעָא וְתִרְעִי יֵת שׁוֹבֵי שְׁמִיטָהָ:

[הרי אז תרצה הארץ את שנות השמיטה, כל הימים שהיא שוממה מאתכם ואתם תהיו מטולטלים בארץ אויבכם, אז תשבות הארץ ותרצה את שבתות שמיטותיה].

(כו, מג) וְאַדְעָא תִּתְרַטִּישׁ וְתִשְׁתַּבֵּיק מְנַחוֹן וְתִרְעִי יֵת שׁוֹבֵי שְׁמִיטָהָ כָּל יוֹמִין דְּהִיא צְדִיא מְנִכּוֹן וְהִינוּ יִרְעוּן יֵת חוֹבִיָּהוֹן לְוֹטִין חֲלָף בִּידְכֹן יִמְטוֹן עֲלִיהוֹן, מִיכְלָא כָּל קָבִיל מִיכְלָא הוּא, מְטוֹל דְּהִינוּן בְּסִידְרֵי דִינֵי קְצוֹ וְיֵת קִיָּמִי אֲדִיָּיתִי דְּחִיקַת נְפְשִׁיהוֹן:

[והארץ תנטש ותעזב מהם ותרצה את שבתות שמיטותיה כל הימים אשר היא שוממה מאתכם, והם ירצו את עוונם - קללות תחת ברכות יבואו עליה מדה כנגד מדה, יען שהם בסדרי משפטי מאסו ואת חוקי תורת רחקה נפשם].

מדויק מדברי ת"י שמתרגם על 'שבתות' הראשון, - שני שמיטה, - שנת השמיטה, ועל הפסוק השני מתרגם 'שובי שמיטה' - שבת השמיטה, כלומר שבפסוק הראשון אינו מדבר על מצות השבייה בפועל, על ה'שבת', אלא רק על איסור עבודת הקרקע בשנת השמיטה שחולל, וזהו 'שני שמיטה' - שנת העזיבה. אך עדיין לא נתקיימו מצוות 'שבת' השמיטה, וזה מדבר בפסוק השני על השבייה המעשית.

שמקריבי הקרבנות יהיו מבוהלים, ממילא יהיו הקרבנות ללא כונה נכונה, ומשום כך "לא אריך בריך ניחוככם" - וכמו שתרגם יונתן 'ולא אקבל ברצון ריח קרבנכם', משום שאם הקרבן נעשה שלא בכונה הראויה, אינו לרצון.

אֲז תִרְצָה הָאָרֶץ אֶת שַׁבְּתֹתֶיהָ • ב' החטאים בחילול השמיטה שמתכפרים בגלות ישראל מאדמתם

(ויקרא כו, לד) אֲז תִרְצָה הָאָרֶץ אֶת שַׁבְּתֹתֶיהָ כָּל יְמֵי הַשְּׁמִימָה וְאַתֶּם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם אֲז תִּשְׁבֹּת הָאָרֶץ וְהִרְצַת אֶת שַׁבְּתֹתֶיהָ:

(ויקרא כו, מג) וְהָאָרֶץ תַּעֲזֹב מֵהֶם וְתָרַץ אֶת שַׁבְּתֹתֶיהָ בְּהִשְׁמָהּ מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת עֲוֹנֵם יַעַן וּבִיַּעַן בְּמִשְׁפְּטֵי מָאָסוֹ וְאֶת חֻקֹּתֶיהָ גָעִלָה נַפְשָׁם:

לכא' יש כפל לשון בב' פסוקים אלו, בפסוק הראשון נאמר 'אז תרצה הארץ את שבתותיה'. ובפסוק השני שוב נאמר: 'ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם', ויש לידע על מה מורה כפילות זו?

עוד יש להתבונן שבפסוק הראשון מוזכר היכן יהיו בני ישראל בזמן שהארץ תהיה שוממת - 'ואתם בארץ אויבכם', ואילו בפסוק השני נאמר רק 'והארץ תעזב מהם', ולא נאמר שיהיו בארץ אויביהם. וצ"ב מה משמעות חילוק זה?

ביאור לדבר כתב ה'בית אהרן' על פי דיוק מדברי ת"י בפסוקים אלו, וביאר שישנם ב' ענינים בחילול השמיטה והם: א. פגם בארץ שעבדו בה ולא שמרו עליה את השמיטה. ב. העדר התיקון החיובי שנעשה לארץ בעת שמירת השמיטה כהלכתה.

ושני ענינים אלו נתקנים ומתכפרים בעת שישראל בגלות והארץ שוממת מיושביה, הענין הראשון - הפגם שעשו בארץ, נתקן בכך שהארץ שוממה מיושביה, ויושביה בגלות שאז נתקן החטא בצירוף בני ישראל בגלות, וזהו ענין הפסוק הראשון - 'אז תרצה הארץ את שבתותיה', 'הארץ' הכוונה לארץ ויושביה שהם אלה שנצטוו על השבתת הארץ ופגמו בה. ובזה שיצורפו בגלות בארץ אויביהם, יתוקן החטא.

והענין השני מה שחסר בארץ התיקון החיובי הנעשה

[וזכרתי ברחמים את בריתי שכרתי עם יעקב בבית אל, ואף את הברית שכרתי עם יצחק בהר המוריה, ואף את הברית שכרתי עם אברהם בין הבתרים אזכור ברחמים, וארץ ישראל אזכור ברחמים.]

בת"י מבואר שהזכרת ברית האבות, נועדה לעורר רחמים על בני ישראל בזמן משך הגלות. וכך גם מבאר ת"י את ענין הזכרת ארץ ישראל שבאה לעורר רחמים.

• לֹא מֵאַסְתִּים וְלֹא גְעֻלָּתִים לְכָלֶתָם • מתי התקיים פסוק זה?

(ויקרא כו, מד) וְאֵף גַּם זֹאת בְּהִיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲיִבֵּיהֶם
לֹא מֵאַסְתִּים וְלֹא גְעֻלָּתִים לְכָלֶתָם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתָּם
כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיהֶם:

מדוע נאמר בפסוק לשונות שונים של פעלי שלילה?
מאסתי - געלתי, וכן לכלותם - להפר בריתי?

בת"י מתבארים לשונות אלו:

וְאֵף עַל כָּל דָּא, אֲרַחֲסִים יִתְהוֹן בְּמִימְדֵי, כַּד יִהְיוּ
גְלִיין בְּאֶרֶע בְּעַלֵי דְבִיחוֹן. לֹא אִמְאָסִינוּן - בְּמַלְכוּתָא
דְּבָבֵל. וְלֹא יִדְחֵק מִימְדֵי יִתְהוֹן - בְּמַלְכוּתָא דְּמִדֵּי.
לְמִשְׁיָצִיא יִתְהוֹן - בְּמַלְכוּתָא דְּיוֹן. לְמַפְסֹק קִימֵי עֲמִהוֹן
- בְּמַלְכוּתָא דְּאָדוּם. אָדוּם אֲנָא הוּא יְיָ אֱלֹהֵכוֹן בְּיוֹמֵי
דְּגוֹג:

[ואף עם כל זאת, ארחס אותם במאמדי, כשהם יהיו
גולים בארץ אויביהם, לא אמאסם - במלכות בבל. ולא
ידחק מאמדי אותם - במלכות מדי. לכלותם - במלכות
יון. לחלל בריתי עמהם - במלכות אדום. כי אני הוא ה'
אלוקיכם בימיו של גוג].

בת"י מבואר שכל מילה בפסוק נדרשת על תקופה אחרת,
ומטעם זה נמנו כל לשונות שלילה אלו, להורות על הבטחת
הקב"ה לגאול את בני ישראל בכל תקופות אלו.

ומצינו במדרש שנחלקו בדבר זה שמואל ורבי חיא, ות"י
נקט כדעת שמואל, וז"ל המדרש:

וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב • הָאֵם פִּסּוּק
זו הוא המשך הקללות, או שהוא נועד לעורר
רחמים על בנ"י?

(ויקרא כו, מב) וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאֵף אֶת
בְּרִיתִי יִצְחָק וְאֵף אֶת בְּרִיתִי אֲבְרָהָם אֲזָכֹר וְהָאֶרֶץ
אֲזָכֹר:

האם פסוק זה שהוזכר באמצע פסוקי הקללות הוא המשך
של הקללות או שהוא נועד לעורר רחמים על בנ"י?

יש שפירשו²³ שפסוקים אלו הם חלק מהתוכחה, דמפני
שחמור יותר חטאו של רשע בן צדיק, שמלבד עצם החטא
הוסיף פשע על חטאתו במה שהיה לו לילך בדרכי אבותיו,
לכך הוזכרה זכות האבות לומר שאוי להם לבני ישראל שהם
בני צדיקים, ולמרות זאת לא הלכו בדרכי אבותיהם.

וכמו כן הזכרת זכותה של ארץ ישראל באה להעצים את
התוכחה שאינו דומה החוטא בארץ ישראל שהיא פלטין של
מלך, לחוטא בחוצה לארץ.

וכך כתב השל"ה (ויקרא כו, מב):

וזכרתי את בריתי יעקב - קשה זה הפסוק הוא של
נחמה, ועדיין לא גמר הקללות ואיך הפסיק בפסוק
של נחמה בתוך הקללות?
וקבלתי כי אף זה הפסוק הוא מתוכחת מוסר, כי אינו
דומה רשע בן רשע החוטא לרשע בן צדיק, כי הרשע
בן צדיק ענשו מרובה, שראה אביו מתנהג בחסידות
והוא אין מנהג אבותיו בידי, וכן אין דומה מי שהוא
דר במקום מכוער למי שהוא דר במקום תורה. על זה
אמר אני אזכור לך אלו הדברים לכף חובה, שאתה
מזרע אבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב, וגם
הארץ אזכור, כי נתתי לך ארץ ישראל שאוירא דארץ
ישראל מחכים. ועל כל זאת לא הלכת בדרך הישר.

אכן יש שפירשו כוונת הפסוק כרחמים, ולדבריהם יש להבין
מדוע נכנס דבר זה בתוך הקללות וכקושיית השל"ה הנ"ל.

בת"י מתבאר הדבר:

וְאֲדַפְר בְּדַחְמִין יִת קִימָא דְקִימִית עִם יַעֲקֹב בְּבֵית אֵל.
וְאֵף יִת קִימָא דְקִימִית עִם יִצְחָק בְּטוֹר מוֹדִיָּה. וְאֵף יִת
קִימָא דְקִימִית עִם אֲבְרָהָם בְּיַי פִּיסוּגִיא אֲדַבֹּר בְּדַחְמִין.
וְאֲרַעָא דִּישְׂרָאֵל אֲדַבֹּר בְּדַחְמִין:

23. עיין בדרשות מהר"ק שכך כתב, ולקמן הובאו דברי השל"ה שפירש בדרך זו.

וצ"ב על איזה חרם מדובר כאן? וכי אפשר לפדות את היוצא ליהרג במצוות ביי"ד, ע"י עולות ותפילות?

תשובה לדבר ניתן ללמוד מדברי הרמב"ן כאן:

ולדעת רבותינו ז"ל יתכן שיהיה הכתוב הזה כולל דברים רבים כמו.... וכן זה הכתוב יכלול דין המעריך מחוייבי מיתה ודין מי שמחרימים אותו בעת הכיבוש כמו שאמרנו. והעובר על החרם של בית דין הגדול או של מלך ישראל כענין מעשה שאול, וזהו שנאמר שם (שמואל א יד מה) 'ויפדו העם את יהונתן ולא מת', כי כלפי מה שאמרה בו תורה לא יפדה מות יומת, אמר שם 'ויפדו העם את יונתן ולא מת' כי בעבור שאירע נס על ידו, ידעו כי בשוגג עשה, וזה טעם 'אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל' (שם) וכן תרגם יונתן בן עוזיאל: 'ארי קדם ה' גלי דבשלו עבד יומא דין, ופרק עמא ית יונתן' [כי נגלה לפני ה' שבשוגג עשה יום זה, ופדה העם את יונתן].

מבואר בדברי הרמב"ן שהפסוק מדבר בחרם שהחרימו בית דין הגדול או מלך ישראל, וכמו שהיה אצל שאול שגזר צום ביום המלחמה, ובנו יהונתן לא ידע מכך ואחזו בולמוס וטבל את מטהו בדבש ואכל, ורצה שאול להרגו מחמת זה, ולבסוף ניצל ע"י שפדוהו העם, ע"י שטענו לשאול שלא יתכן שיהונתן עבר על החרם במזיד כי הלא נעשה נס על ידו - שעל ידו ניצחו את הפלשתים, ובהכרח שעשה זאת בשוגג ולכך לא הרגו שאול.

ולדברי הרמב"ן כוונת הכתוב לומר שאין אפשרות לפדות את מי שמועל בחרם של בית דין או של מלך אלא מות יומת, מלבד אצל שאול ויהונתן שם ניצל יהונתן מכיון שהיה שוגג. ויתכן שת"י בא לחלוק על כך וסבור שאכן הכתוב מדבר בחרם כזה של בית דין או של המלך, אלא שסבור שעל אף שלא ניתן לפדות בממון את המוחרם על ידי בית דין או המלך, מ"מ ניתן להינצל מהעונש באמצעות קרבנות, עולות ותפילות לפני ה'. שע"י הקרבנות והתפילות יתגלגלו הדברים להפך את דינו ולזכותו. וצ"ע.

שְׁמוּאֵל פָּתַח (ויקרא כו, מד): וְאִם גַּם זֹאת בְּהִיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲרִיֵּיהֶם לֹא מֵאֲסָתִים וְלֹא גְעֻלָּתִים לְכָלֹתָם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם. לֹא מֵאֲסָתִים בְּבָבֶל. וְלֹא גְעֻלָּתִים בְּמִדְיָה. לְכָלֹתָם בְּיָוָן. לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתָּם בְּמַלְכוֹת הָרָשָׁעָה. כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם לְעֵתִיד לְבֹא²⁴. תִּגְי רַבִּי חַיָּא, לֹא מֵאֲסָתִים בְּיָמֵי אֶסְפָּיאָנוּס. וְלֹא גְעֻלָּתִים בְּיָמֵי טַרְקוּוֹיָנוּס. לְכָלֹתָם בְּיָמֵי הָקָן. לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתָּם בְּיָמֵי רֹמִיִּים. כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם - בְּיָמֵי גֹג וּמָגוּג. (אסתר רבה, פתיחתא אות ד)²⁵

כָּל חָרֵם אֲשֶׁר יִחָרֵם מִן הָאָדָם • האם יש חרם שניתן לפדותו בקרבנות ובתפילות?

(ויקרא כו, כט) כָּל חָרֵם אֲשֶׁר יִחָרֵם מִן הָאָדָם לֹא יִפְדָּה מוֹת יוֹמָת:

על איזה חרם מדבר פסוק זה, שנכתב בתוך פרשת חרמים?

רש"י הביא את דברי חז"ל (בתו"כ ובערכין ז, א), שהפסוק מדבר על היוצא ליהרג במצוות ביי"ד, ואמר אחד ערכו עלי, שלא אמר כלום, הואיל והוא חייב מיתה ואין לו פדיון²⁶.

אולם בת"י כאן כותב חידוש מופלג:

כָּל אֲפֻרָא דִּי יִתְפָּדֵשׁ מִן אִינְשָׁא לֹא יִתְפָּרֵק בְּכִסְפָּא, אֱלֹהִין בְּעֵלְוִין וּבְנִבְכָּסֵת קוּדְשִׁין וּבְמִבְעֵי רַחֲמִין קִדְּשׁ יִי. מְטוּל דְּדִין קְטוּל מִתְחַיֵּיב:

[כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה בכסף, כי אם בעולות ובזבח שלמים ובבקשת רחמים מלפני ה'. משום שבמשפט מות חייב]

מבואר בת"י שהפסוק מדבר על חרם שבו לא ניתן לפדות את המוחרם בכסף, אך אפשר לפדותו בעולות וקרבנות ובתפילות לפני ה'.

24. בגמ' במגילה (יא.) הוזכרו דברי שמואל בשינוי מעט מדברי המדרש הנ"ל וכן הוזכרה שם שיטה נוספת עיי"ש.

25. וע"ע בגמ' מגילה יא. פלוגתא דאמוראי בלי. ואיתא שם אף אופנים נוספים.

26. הבסיס להעמדת הפסוק באוקימתא זו מבואר כאן בשפתי חכמים שהוא משום שלא ניתן לפרש את הפסוק כפשוטו - בראובן המחריים את שמעון לגבוה או לכהנים, דמה רשות יש לו עליו ולמה יומת זה בדיבורו של זה, לכן העמידו ביוצא ליהרג.